

Kistebilleder

Af Tove Kjærboe

Min oldemors kiste har altid interesseret mig og betaget mig. Ikke på grund af dens ydre, for den er en ganske almindelig bondekiste uden anden udsmykning end det smukt skrevne navnetræk MHD og årstallet 1824. Prunkløs og beskeden som dens ejerinde sikkert har været det.

Men så snart man åbner låget, bliver kisten spændende, for på lågets inderside er opklæbet et uhyggeligt billede, et såkaldt kistebillede eller kisteblad eller kistelågsbillede eller slet og ret et billedark, forestillende et dragelignende uhyre, som er i færd med at æde en mand. Det halve af hans krop hænger ud af dyrets mund. Takket været en beskeden bemaling kan man se, at mandens bluse er lysebrun og hans bukser blå. Og blå er også de bloddråber, der siver ned fra uhyrets underkæbe. Måske har ofret været adelig? Dyrets finner og ben er ligeledes blå, mens den øvrige del af kroppen er lysebrun. Blåt og lysebrunt er de eneste farver, der er anvendt. Under billedet står en lang, frygtindgydende historie.

Dette kistebillede regnes af kendere for at være ret sjældent både på grund af størrelsen, 34 × 43 cm og emnevalget.

Min oldemor, Maren HansDatter var født i Horne på Fyn, hvor hendes far var husmand, og han gav hende kisten i 1824, da hun var 20 år og at betragte som giftefærdig, men gift blev hun nu først i 1838, og ham, hun gav sit JA, var hjulmand Rasmus Rasmussen Elmelund, også Horne. De fik min farmor Johanne Rasmusdatter Elmelund i 1840, da Maren var 36 år, og da farmor fik far, hendes første og eneste barn, var hun næsten 40. Hornefolk forhaster sig ikke!

Det var sjældent, at disse bondekister stod i opholdsstuen. De var ikke betragtet som møbler i den forstand, men som gemmested for tøj af alle arter, færdiglavet eller under forarbejdning, og derfor stod de i et særligt rum, kaldet storstuen, øverstestuen, stadsstuen eller pislen alt efter, hvor i landet, vi opholder os. De mere velhavende havde naturligvis flere

Kistebillede fra Horne-kiste, tilhørende artiklens forfatter. Teksten til billedet lyder:

»At der i den store Guds Verden ligger meget skiult, hvad Mennesket endnu ikke kiender, beviser følgende Historie:

I Frankrig har et stort Dyr ladet sig see, som ved en forfærdelig Stormvind og høi Vand blev kastet fra Havet og op i en Stad og saaledes kom for Dagens Lys. Dette Uhyre er 21 Fod lang og 13 Fod høi, saasom det paa ovenstaaende Figur staar afskildret. I de første Timer efter at det var kommet ind i Staden, aad det adskillige Mennesker paa Gaden, som det fik fat paa, trængte sig enddog ind i et Hus og opslugte der et Menneske og et Barn af Vuggen; da det kommer ud igien, ser det endnu et Menneske staaendes uden for en Dør, dette vilde det ogsaa tage med, men det lykkedes ikke. Derpaa løb det til Kirkegaarden, hvor der samme Morgen var bleven et Menneske begravet, dette kradsede det op af Jorden med sine Kløer, og aad det ligeledes, herefter løb det til den i Nærheden af Landsbyen Viller-Val beliggende Skov. I samme befinder sig en Dæmning, hvor det om Dagen opholdt sig og om Aftenen løb det til de nærliggende Landsbyer og opslugte hvert Menneske, som det kunde faa fat paa. Saaledes har dette Uhyre en Aften ædt 25 Mennesker og Antallet paa de, som det i det Hele har opædt, beløber sig over 250. Der blev sendt 700 Soldater ud til Skoven ved Viller-Vall, som omringede den og 5 Mand, som vare meest behiortede maatte undersøge Skoven. De kom i Nærheden af Dæmningen og Uhyret styrtede løs paa dem, de affyrede alle 5 deres Geværer paa Dyret, men forgæves, det greb den ene Soldat ved Halsen for at nedsluge ham, imidlertid stak de 4 andre Uhyret med deres Bajonetter saa behiortet i Brystet, at de heldigen dræbte det. Det blev opskaaret og bragt til Paris, hvor det skal opbevares paa Konstkammeret.

Det er gyseligt hvilke store Kløer og Tænder dette uhyre Dyr har og hidintil er saadan et Dyr ikke seet af Nogen, derfor veed man heller intet Navn at give det.

At bekomme paa Bogtrykkeriet i Haderslev«.

kister, ofte smukt dekoreret, de havde skabe, som jo blot er kister på højkant, og senere kom så dragkisterne med skuffer, som man kunne »drage« (trække) ud. Alt havde ophold i storstuen.

I min barndom stod oldemors kiste i min fars atelier, og hen over det buede låg lagde han sine færdige, men uindrammede oliemalerier, hvilket han ikke havde kunnet gøre, hvis kisten havde haft et fladt låg eller, endnu værre, et fladt låg med hulninger, som på visse Ærø-kister, der var beregnet som siddeplads. Kun et buet låg kunne hindre malingen i at knække. Det var sidste gang, oldemors kiste gjorde virkelig gavn.

Da jeg var barn, troede jeg, at oldemor eller hendes far selv havde malet billedet, og at det derfor kun var os, der var så heldige at have en sådan rarietet. Men kisteblade eller kistebilleder var sæd og skik gennem ca. 200 år fra 1650 at regne. Man mener, at det sidste billede blev trykt, da illustrerede månedsblade i 1870'erne holdt deres indtog. Landbobefolkningen var ikke forvænt med billeder og heller ikke med lektur. Udover Biblen, salmebogen, huspostillen og en almanak kendte man ikke læsestof, og mange kunne for øvrigt ikke læse uden besvær, så det var tvivlsomt, hvor mange der havde glæde af teksten under kistebillederne; de har så måttet nøjes med det spændingsmoment, der lå i selve billedet.

Kistebillederne var lavet som træsnit i »étbladstryk« (deraf navnet kisteblad), hvilket blot vil sige, at de var trykt i løse ark og kunne købes løse. Man kunne få dem på markederne eller hos »putkræmmeren«, der med sit skrin på skulderen gik fra hus til hus, fra gård til gård og falbød sygrejer, knapper, possement, silkebånd og billeder. Hægter og maller lavede man selv. Muligvis kom han også med almanakken, og ihvertfald kom han med en masse nyheder og dejlige sladrehistorier.

Men han gjorde også folk tjenester. Jeg har hørt, at hvis min oldefar ønskede at komme i kontakt med familie eller bekendte i et andet sogn, sagde han blot besked til putkræmmeren, som før eller senere kom til de pågældendes hus.

Der var flere billeder at vælge imellem, religiøse, historiske, satiriske eller uddrag af eventyr, eller de kunne være belærende, advarende. Her kunne man se og læse, hvad man risikerede, hvis man ikke opførte sig ordentligt.

Det var ikke kunst i almindelig forstand, men skønt primitiv fremto-

ning uden perspektiv og dybde har de nok alligevel tilfredsstillet et vist kunstnerisk behov og været til opmuntring.

Den navnkundige læge, hofmedicus hos Frederik d. 5., digter og oversætter, Johan Clemens Tode (1736–1806) siger: »Underviisning og Advarsler for Bonden maae trykkes som Kistebellede paa et heelt Arks ene heele Side, saa det kan klinnes på en Dør eller Væg. Det maae prydes med Bonden behagelige Træsnit. Om disse beklattedes med Farver, saa var det desbedre«.

»Beklattedes« er et glimrende udtryk, for det er nemlig det, de er. De er ikke bemalet; de er beklattet. Farverne ligger lige så tit uden for tegnestregerne som inden for, hvilket også er tilfældet med såvel oldemors blad som et andet, jeg er i besiddelse af.

Det er morsomt, at personerne på kistebillederne har skabt ordet »Kistelågsansigt«, – det vil sige et stift, maskeagtigt, udtryksløst ansigt.

Såvidt jeg har kunnet opspore, har ærøboerne ikke kendt til skikken, til trods for, at trykkene kom fra Haderslev eller Neu Ruppin, og Ærø netop havde megen forbindelse med hertugdømmerne. Den langt mindre ø Drejød derimod har interesseret sig for denne udsmykning.

De fleste har nok købt de religiøse, morsomme eller kønne billeder og ladet de uhyggelige ligge, og det er nok en af grundene til, at kendere kalder oldemors for sjældent. For primitive mennesker og gammeldags børn er denne tegning med tilhørende tekst sandelig uhyggelig, mens det hos moderne børn vil kalde latteren frem.

Arket er trykt af bogtrykker Jens Jensen Seneberg, som drev trykkeriet i Haderslev 1793–1829. Så vidt vides, skar han ikke selv træplader til træsnit, men det er muligt, at pladen er skåret af hans forgænger Heinrich Luckander, der var en ferm »formskærer«, som man dengang sagde. Seneberg har ihvertfald optrykt en del af Luckanders billedark.

Noget historisk om dette specielle fabeldyr har jeg ikke kunnet finde, men den slags er jo ældgamle vandreanekdoter, og her på Ærø har vi en lignende affære fra Rise sogn.